

NÉPI FOGLALKOZÁSOK, NÉPSZOKÁSOK.

Apróbb szokások, népszokás-töredékek. I.

(V. ö. NNy. 1: 6—14.)

A legényavatáshoz párhuzamul felhoztam a vadász- és bányászavatást is. (1: 9.) Az előbbihez most még idézhetem a Jókai részletesebb adatát: „A győztes vadász, aki legelőször lőtt nagy vadat, elejtett áldozatán keresztül fektettetik s ünnepelesen megcsapatik, ha férfi: puskavesszővel, ha hölgy: egy virágszállal“. (Ö. M. 19: 271.) A felavatandó legény áldomásfizetésének és láncrakötésének párhuzamát megtaláljuk a XVII. századi tózsérkeresztelésben: „Mikor valaki tózsérmester akar lenni, hol 3, hol 4 frtra megkeresztelték... Úgy látszik, hogy a tózsérkeresztelés szertartásai meglehetősen durvák voltak. Az 1611. évben pl. a váci sokadalmon a vén tózsérek az ifjú Mészáros Ambrust meg akarták keresztelni. Erre azt felelte, hogy ő már Győrött „megváltozott“ s újra nem fizeti a körösztlőpénzt. Erre társai felkötötték őt, hogy kötelezzék a körösztlőpénz megfizetésére“. (Takács: Rajzok 1: 4.) A lovagá-„ütés“ és a felszabadítandó inas arcúl vágása, „hogy ez az utolsó csapás, melyért nem szabad morognia“, a katolikus egyház bérmálási szokásaiból kerülhetett. (Magyarország és a Nagyvilág, 1867: 357., Vas Gereben: Ö. M. 8: 11., Kovács: Szeged monogr. 331.) Az arculütés helyett több céhben az őslapáttal háromszor vertek az inas ülőfelére. (Sürgöny, 1862. 59. sz., Részó 166.) Ebből a szokásból eredhetett a garamszentbenedeki „lapáttánc“, amely egyúttal párja a körözsmenti „idegenmártás“-nak is (1: 14.); „1761-től 1799-ig... Benedek várában legelső jövetellel lapáttáncot jártak... három fa-pecsétet nyomtak alfelére“. (Üstökös, 1862. jan. 11., Részó 133.)¹

A legényéletből érdekes szokás itt-ott a legénypárbaj: „A becsületében komolyan megbántott fél kiment a mezőre s ott egy falu-közeli domra vagy magas fára felhágva lekiáltott: Hallod-e te N. N.! Jere ki velem hire-hóra, hóhátára, cserebotra, fejszefokra, botpálcára, vasláncsára, s ha ki nem jösz félórára, pokolba menj vacsorára! Néha csak egy személy, máskor többen is kihívtak, és a kihívott erkölcsileg kötelezve volt kimenni, mert ellenesetben közmegevetés tárgyává lett. A

¹ Ezekkel az avatási szokásokkal függ össze az iskola-búcsúk különböző formája: a sárospatakiak búcsúzása, a keszthelyiek sárgulása s az újabban divatba jött diák-ballagások.

kihívtak azért rendszerint megjelentek, többnyire viadal-bírákkal; a viadal előbb apró fegyverekkel (bot, csákány) kezdődött, később gyilkolobb fegyverekkel folytatódott, s gyakran halállal is végződött". (Kovácsna, Nemzeti Társalkodó 1839 : 194., Orbán : Székelyföld 1 : 153.) A kormárommegyei Radványban a győztes a határra húzta a legyőzöttet. (Nyr. 37 : 44.)

A mostanában felkapott szépségkirálynő-választás neme-sebb formájú őse volt régen a püskösd-másodnap-i rózsaiünnep. Nádasdon 1835-ben alapította meg Sverteczky plébánus: „d. u. 3 óraker harangok zúgása s ez ünnepélyhez szabott ének és zene mellett a plébánia templomból a. nt. alesperes vezérlete alatt indul meg a menet, a szőlők alatti egy szelidebb dombra még 1240-ben épült régi templomba. Itt felolvastatik azoknak név-lajstroma, kik általános, elismert példás lányok voltak, . . . sorsot húznak, s az első három számot húzó szüzek jelöltek-ké neveztetnek; mind a háromra külön ládácskában történik a szavazás. Ez dönti el aztán, hogy ki lesz a rózsaiünnep megválasztott királynéja, mi megtörténvén, trombiták harsogása és mozsarak durrogása közt térdre borul s az ártatlanság koszorúját egy úrihölgy tűzi fejére“. Ez a koszorú fehér rózsákból készült s búzakalászsokkal van átszőve. A rózsakirálynő 100 frt. kelengye-ajándékot kapott, a többi leány pedig imakönyvet. Te deum után lakomát tartottak. (Honderű 1845. 1 : 462. István bácsi Képes Naptára 1856 : 55. 1869 : 17. Vas. Ujs. 1856 : 167. Vahot: Magyar- és Erdélyorsz. kép. 1 : 286., v. ö. még Társalkodó 1841 : 195. Pesti Hirl. 1841 : 400. Szépirod. Közl. 1858 : 1033. 1055. Divatesarnok 1859 : 397.) Vörösváron és Solymáron a Rudolf trónörökös esküvőjének emlékére újra szokásba hozták ezt az erénydíjat s a királynénak a templomban a baldachin alatt tették fejére a rózsakoszorút. (Bp. Hirl. 1882. máj. 11. 1885. máj. 11. Vas. Ujs. 1887 : 370.)

A drávamenti leányfürdés párja a szegedi Tiszára-járás. (Kovács 322.)

A fiatalság mulatságai közé tartozott a leánykivetkőz-tetés, „amit leginkább az újone és serdülő leányokon szoktak végbevenni“. Edvi Illés Pál „paraszi tréfá“-nak minősíti (Ma-gyar Hazai Vándor 1835. XIII. 11. §., id. Ethn. 40 : 215.), de bővebben nem ír róla.

A fonóról írott dolgozatomban (Ethn. 39 : 147. és kny.) 1585-től kezdve öt tiltó rendelkezést közöltem. Azóta ugyanannyi került kezemre. Az 1650-iki székely nemzeti és törvény-hatósági statutumok szigorúan eltiltják „a leány-renden valók-

nak guzsalyasban való járásokat és az iffiakkal való gyülekezteket“. (Kolosvári—Óvári: Jogszabályok 7:91.) Az 1727-iki udvarhelyszéki statutum templomozás idején kalodába vereti az ifjakat, a fonótartó gazdát pedig 3 frtra bünteti. (U. o. 135.) Ugyanígy tesz az 1745-iki tordai statutum is (u. o. 420.), míg az 1755-iki zarándmegyei statutum 24 botra emeli a fonójárók büntetését (u. o. 446.), a csepregi tanács határozata azonban csak „a férfíúi személyeknek, legényeknek öszvemenetélét“ tilalmazza. (Farkas: Csepreg mezőváros tört. 285.) A leejtett orsót a legény csak csókért adja vissza. Ha azonban a leány a csókot nem akarja megadni, Nagykőrös vidékén „a legény árulja az orsót; ha ott helyben el nem kel, ... más fonóházba viszi, s ha ott sem kelne el, ... azzal más lányt szokott megajándékozni“. (Ethn. 39:153.) Nyiresászáriba kiviszi s a ház körül vagy egyik kaputól a másikig gombolyítja (sfj.), sok pedig egy rombus alakot metsz rá. (L. a Népr. Múz.-ban.) Érdekes fonószokás Kalotaszegen a Miklós-napi fonálvizsga: „a lányos házakat az ifjú legények rendre járják, megvizsgálják a darab fonalakat, s azon leányt, ki november első napjától kezdve minden héten egy darab fonalat nem mutathat, hamuval tömött zacskóval megütögetik és serkentetik szorgalomra“. (Vas. Ujs. 1856:144., innen Réső 175., Jankó: Kalotaszeg 169.)

A fiatalság társas összejövetelei közé tartoznak a különböző kalákák vagy móvák is. (L. Levente 1929. jan. 15. sz.) Tisztán lányos-legényes kalákák az eprészés, szőlőörzés, répacsirázás és kukoricafosztás. (Az eprészést l. 1:11. és István bácsi Regélője 1866:295.) A szőlőörzés a Dunántúl tisztán a leányok ünnepségszerű feladata. Amint a szőlőörzés ideje elérkezett, a lányok „a pöndöly fölé török-piros rokolyát öltöttek, e fölé színes, kék vagy zöld kötöt, felső testüket a szépen himzett bibor ümög fedte, derekukat piros, kék vagy zöld színű, ezüst-arany zsinórral és keskeny színes szalaggal díszített melles szorította, fejükön ott díszelgett a hét tülkös vagy nagy pártá, hajuk is szalagos volt s a lábukat piros csizma borította“. A templomból indultak a szőlőbe s ott maradtak a szüret kezdetéig; kerepelővel, dallal riogatták a madarakat, s közben hirdették a novemberi párokat: „Palkó Jancsi — Pap Mari páros, ujujú!“ Élelémmel estenkint a legények látták el őket, de a szőlőaljánál nem volt szabad tovább menniök. (Sárköz, Népr. Ért. 8:204. Kórógy, u. o. 12:224.; a szokás törökkorba nyúló mondai eredetét l. Vas. Ujs. 1887:815.) — A répacsirázás minden háznál a répahordás estéjén van: az ismerős leányok és

legények összejönnek, hogy beszélgetés, mesélgetés, dalolás és játék közben a répa leveleit levágják. Rendesen rétes és bor volt a kinatórium; közben táncolnak éjjelig, néha reggelig. (Nagy: Magyarország. kép. 237. Zákony, Ethn. 6 : 397. Nyárádmunte, u. o. 7 : 187. 10 : 44.) A kukoricahántás mulatságait is nagyon kevésbé ismerjük, pedig a jelekből ítélve sokban eltérőek a többi társasösszejövetelek mulatozásaitól. Főleg dalaik és babonáik miatt volna szükség alapos leírásukra. (Nagy: Magyarország. kép. 2 : 37. István b. Regélő 1866 : 310. Ethn. 6 : 187. 397. 13 : 30. Kovács: Szeged 321. Jankó: Kalotaszeg 185. Baksay: Irod. dolg. 80. Petri: Szilágy m. mon. 1 : 107. Pesti Hírl. 1928. dec. 2.) A kalákás összejövetelekről és mulatságokról tehát csak igen kevés helyről és nagyon keveset tudunk. Közibük tartozik vidékenkint a gyümölcszedés és mézszüret (István b. Regélő 1866 : 311.), meg a fenyőmagverés is: „Mikor a fenyőmag megérett, akkor a nők és gyermekek rostával és bottal felfegyverkezve ellepik az erdőt, a bokor alá helyezett rostába gyűjtik a botütésektől lehulló fenyőmagot“. (Orbán 2 : 60.)

A fiatalság mulatságai közé tartozik a májusfa-állítás és kitáncolása is. (Összefoglalva l. Levente 1929. máj. 1.) Igen régi szokás. (L. az Ethn. adatain kívül Társalkodó 1834 : 174. 216. 1840 : 200. Hölgyfutár 1850. 1 : 589. István b. Regélő 1866 : 287. Vas. Ujs. 1870 : 220., stb.) A kézdivásárhelyi 1773-as statutumok közt olvassuk: „Sok inconvenientiák esvén ennek előtte a Filep-Jakab napra viradolag felvonni szokott zöld ág miatt, annak eltávoztatásáért concludáltatott még anno 1753, hogy városunkban zöld ágak felverettetése senkinek meg nem engedtetik“. (Kolosvári—Óvári 7 : 117.) Allítása országos szokás. (Roheim 281.) De nem mindenütt akármilyen fának ágából, s nem is mindenütt május 1-én állítják. Néhol csak a lányok kapnak, másutt a bíró, a földesúr, a tiszttartó, a községháza, az iskola, a falu közepe is. Itt díszítetlen, amott különböző díszítésű. Kiemeléséhez is más és más szokások fűződnek. Mindezekről azonban csak épen innen-onnan tudunk adatot, pedig a szokás régisége és tarka változatossága miatt igazán szinte kataszter-szerű ismeretére volna szükségünk.

A nagyon színesen, szinte „piktorosan“ leírt bodonyi leányvásárnak (Ethn. 9 : 375. Benedek: A magyar nép multja és jelene 2 : 79.) egyetlen nyomtatott forrásunkban sem találom párját: volt-e és van-e hát „magyar leányvásár?“ Én a magyar legény- és leányélet, a megismerkedés, életpár-választás eléggé országos leírásainak egybevetése alapján úgy látom, hogy nem

volt és nincs is. — Érdekes palóc házassági szokás, hogy „kendőlakáskor a lányosház környékén a falu csaknem minden tilója és törője megjelenik s azok csattogtatásával az egész falu figyelmét felköltik arra, hogy Virág Émerkának most van a kendőlakása“. (Ethn. 2 : 101.) — A régi erdélyi lakodalmak leírásaiban olvasunk először a kendőfáról. A menyasszonyos ház udvarán állították fel, tetején néhány arany vagy öt sing posztó és egy palack bor volt. A lakodalmi vacsorát követő reggelen mászták meg az ifjak. (Napkelet 1859 : 132. Kővári: Magyar családi és közéleti viseletek és szokások 93. Rész 122.) A második említése Gömörmegyéből való: „egy magas szálfá a tetején kendővel, melyet az udvaron állítanak fel s ebből látják a faluban, hogy azon a helyen lakodalom van“ (Tudományos Gyűjt. 1827. 3 : 43. Nyr. 34 : 485.); kedden állítják fel a lányos ház udvarán s „a legelől menő kocsist illeti az, hogy fejével kivágja, s a tetején levő kendőt a szalagokkal együtt elvegye“. (Vahot: Magyar- és Erdélyorsz. kép. 1 : 277. Rész 139. 140. v. ö. Gvadányi: Rontó Pál 13. (Magyargyerővásárhelyen a kendőt „le kellett löni“. (Jankó: Kalotaszeg 153.); Oroszhegyen csak a csuprot lövik le, a kendőért cigánypurdék versenyeznek. (Benedek 2 : 99.) Torockón „a vőlegény laka elé“ szokás több ölnyi magas póznát szűrni. (Vahot 3 : 138. Rész 302.) De erre a kendőfára nemcsak a lakodalmakból emlékszem Szatmárból és az Alföldről, hanem ilyen kendős-szalagos póznát állítottak annak a tanyának az udvarára is, ahol vasárnap délután báldot rendeztek. Amaz a lakodalmat, emez a táncot jelezte a környéknek. — Az Alföldön, ha a menyasszony idegen falubeli volt, a násznép az út bizonyos helyén leszállott s a menyasszonyt megtáncoltatták. Tápé és Vajta közt ilyen hely volt a Menyasszonyerdő (Pesty 48 : 244.) s Makó határában a Peselődomb. (Sfj.) — A lakodalmi hivatlanoknak országszerte ismert szokását tárgyalva (1 : 51.) Visky Károly egy Miskolcon 1928-ban történt véres verekedésre hivatkozik. Ídézek hozzá egy másikat: „Dobos László ungvári kertész vasárnap tartotta lakodalmát, amelyre hivatlan vendégek is megjelentek. Az örömanya kiutasította a betolakodókat, amiből veszekedés, majd a sötét udvaron verekedés támadt, stb.“ (Mai Nap 1929. aug. 1.) Somogyban „tátogató“-knak nevezik őket; táncuk az udvaron addig tart, míg a násznép ebédel, aztán a násznagy szavára békében eloszlanak. (Szózat 1925. febr. 8.)

(Folytatjuk.)

Szendrey Zsigmond.